

EL TEMPS VISQUIT*

Paul Fraisse (1911-1996)

Què és el temps? Pascal diu que tots ens entenem quan parlem del temps, però que no ens posem d'acord sobre la noció de temps. És cert. El concepte de temps no es correspon amb un sol significat. El concepte de temps ens remet a una realitat complexa on hi trobem canvis, és a dir, successions i també durades. Com vivim el temps?: El patim i el construïm.

Patir el temps és quelcom que es posa clarament de manifest mitjançant el condicionament clàssic. Un estímul que precedeix el senyal d'una acció, es converteix ell mateix en senyal. Aquí hi ha un efecte de successió, però també hi intervé la durada. Per exemple, si donem menjar a un gos cada trenta minuts, l'animal comença a salivar cap el final de cada període de trenta minuts. Aquesta interiorització del ritme dels canvis és particularment important en la nostra vida quotidiana, on patim el ritme nictameral; en un període de 24 hores, el dia succeeix a la nit. Aquest ritme s'ens imposa als primers anys de la nostra vida i s'interioritza. Es diu que esdevé endogen. De manera que si travessem ràpidament diversos fusos horaris, en avió per exemple, ens trobem desfassats amb els canvis exteriors i ens calen alguns dies per readaptar-nos al nou ritme. Els cronobiòlegs ens ensenyen, d'altra banda, que el nostre ritme endogen fa successions de vetlles i de somnis; que es tradueix a nombrosos canvis hormonals esdevinguts també periòdics i particularment a la temperatura del nostre cos que passa per un mínim cap allà les tres del matí i per un màxim a la tarda. Aquest ritme endogen persisteix fins i tot si es posa un individu fora del temps, o sigui si viu alguns mesos sense cap referència astronòmica. La nostra eficàcia depèn, per altra banda, del ritme circadià, com es pot demostrar, per exemple, per la rapidesa del temps de reacció.

Però, les complexes variacions de la nostra activitat permeten parlar, mes enllà de la cronobiologia, de la cronopsicologia. Posaré només un exemple: la memòria immediata és millor al matí, la memòria a llarg termini és superior si ha tingut lloc a la tarda.

En tots els casos que acabem d'evocar, el temps se'ns imposa. Nosaltres el patim. Però aquesta manera de viure el temps no és més que una modalitat –important, certament– de la nos-

tra relació amb el temps. Nosaltres podem, en efecte, dominar-lo tot construint-lo.

Construir el temps és una capacitat que no ens ha estat donada en néixer. Des d'aquest instant nosaltres el sentim i el nostre organisme s'adapta a poc a poc a les successions i a les durades sofertes. Un nadó, des que neix, s'adapta a menjar cada tres o quatre hores. Entre els dos i els cinc mesos, el nadó és prou capaç de distingir els ritmes de sons cada vegada més complexos. Abans de l'any, coopera a vestir-se anticipant els gestos útils. Si bé és capaç de viure canvis cada vegada més complexos i d'adaptar-se a durades cada vegada més llargues, només al cap d'un any d'operacions concretes, segons la terminologia de Piaget, serà capaç d'organitzar canvis i durades. Un sol exemple: donem dues tasques diferents a un infant de cinc anys. Una tasca ràpida: transportar unes anelles amb la mà, d'una capsa a una altra. Una tasca més lenta: transportar fitxes d'una capsa a una altra, amb pinces. L'infant realitza successivament les dues tasques durant el mateix temps, cosa que ell no sap. Aleshores, se li demana quina ha estat la tasca que ha durat més temps: cada vegada respon que el transport de les anelles ha estat el més llarg. El perquè no el diu, però contrastant aquesta experiència amb altres, sabem que és perquè ha transportat més anelles. Més anelles: més temps; com més llarg és un camí, més llarga és la durada, fins i tot si la rapidesa ha compensat la llargada. Cal esperar l'edat de les operacions formals, cap als 14 anys, perquè l'infant aprengui a tenir en compte simultàniament, sense error, els canvis i la seva rapidesa. Aleshores és quan és capaç de construir el temps.

Aquest temps es construeix sempre a partir del present. En aquest present cal distingir el present percebut, o sigui, aquell que nosaltres podem "fer present" sense error –així un número de telèfon o la frase pronunciada abans que no s'escapi cap a un passat immediat per ser reemplaçada per una altra frase. El present percebut té una durada d'alguns segons, però els esdeveniments percebuts depenen de la seva organització. Així, podem retenir només 4 o 5 lletres aïllades, però una frase de 20 o 25 lletres si estan unides fonèticament i semànticament.

* Transcripció del discurs de la cerimònia d'investidura com a Doctor "Honoris Causa" per la Universitat Autònoma de Barcelona el dia 18 de abril de l'any 1989.

Aquest present percebut té una gran importància pràctica, ja que ens permet d'agafar les successions ràpides, com les dels sons, en una relativa simultaneïtat. És al centre del que en podríem dir el nostre present viscut el que integra el passat immediat, però que, sobretot, gira cap al futur pròxim. És el centre on s'elabora la nostra activitat que s'orienta cap a una finalitat en el futur. Em limito, de moment, a la finalitat de l'acció present: encendre una cigarreta, obrir un diari. L'acció present no és comprèn sinó és a partir d'aquesta fletxa girada cap al futur que depèn, i això és important, de les nostres experiències passades. El futur és una projecció del passat.

El present és també la necessitat d'adaptar-se a una situació nova o relativament nova que depèn de la nostra experiència passada i de la nostra previsió de futur. És per això que els malalts mentals viuen més fàcilment en el passat, fins i tot en el futur.

El futur és viscut, evidentment, en forma de representacions. Però no són qualssevol. Cal distingir el futur immediat, que es construeix en funció de l'acció present, del futur prospectiu que correspon a objectius que no són abastables en el present. Un adolescent es pot consagrar enterament al partit de tennis que està jugant i voler guanyar el punt o el set següent. Però si l'interroguem, podem saber si pensa casar-se, o no; tenir fills, o no, preparar aquest o aquell assumpte. Aquests projectes constitueixen allò que en diem les seves perspectives temporals, o millor dit el seu horitzó temporal. Aquest horitzó depèn, és clar, de l'edat. S'estén a mesura que l'infant creix; es desenvoluparà fins a la meitat de la vida i en l'edat vinent, s'encongirà. Però l'important és considerar que aquest horitzó temporal depèn, sempre, de les experiències passades. El jove utilitza una mica les perspectives dels seus pares; una vegada és adult, serà la marxa de les satisfaccions experimentades la que guiarà les seves projeccions. També l'obrer que cobra a hores o per dies, no té el mateix horitzó que un executiu que cobra mensualment i que té un estatus que li permet de plantejar-se una promoció o, simplement, les despeses per fer-se construir una casa.

El futur, per a un esperit no pertorbat, ha de ser versemblant i la versemblança s'ha de recolzar en l'experiència passada.

Cal dir alguna cosa del paper de la motivació en la nostra actitud "vis à vis" del futur? No hi ha futur sense motivació i aquesta es manifesta en l'espera. Existeix tant en les accions que van cap a un futur immediat com en futurs més llunyans. Aquesta espera és més gran com més s'acosta l'objectiu. Així Kurt Lewin ha pogut constatar que alguns presoners de llarga condemna intentaven evadir-se en la segona meitat del seu empresonament.

Si la nostra vida quotidiana és així orientada cap al futur, cal subratllar que està carregada d'un passat important que té continguts més precisos i més rics que el futur. Es tracta de rememoracions. Hem de distingir aquí, igual que per al futur, dos passats. El passat immediat i el passat del passat. El passat immediat és el que encara està lligat a la meua acció present, com per exemple el temps transcorregut des del començament d'aquesta cerimònia. Es distingeix del passat que construeixo en el meu esdevenidor. El passat a llarg termini correspon a tot allò que ha estat i que som capaços de recordar. Aquest passat relativament llunyà és menys ric que el passat immediat.

El passat immediat depèn molt de la naturalesa de l'activitat. Com més fraccionada és, més llarga sembla, perquè ens permet constatar el temps que passa. Només es troba durada en el temps quan sembla haver durat molt. "Mirar la llet impe-deix que bulli", diu la dita popular.

Però intrínsecament lligat a la naturalesa de la tasca està el paper de la motivació. Com més ens interessem per la tasca present, més curt sembla. Cal evocar, una vegada més, la disso-ciació entre estar focalitzat sobre una tasca o sobre el temps que passa.

Amb tot, fins i tot en aquest passat immediat, l'home té una doble estimació del temps. Pres per una tasca interessant, pot després avaluar en unitats el temps que s'escola, fins i tot si no ha tingut percepció de la durada. Jo puc dir "no he vist passar el temps" i, amb tot, donar-ne una avaluació. Aquesta avaluació és molt aproximativa i és perquè el nostre sentit de la durada té la necessitat d'una pròtesi: utilitzem rellotges de tota mena.

El record d'un esdeveniment llunyà depèn, sobretot, del nombre de fets que ens han marcat, que som capaços de recordar. Un període en el qual no ha passat res de notable ens sembla sense profunditat temporal. L'avaluem, sobretot, per les dates. Això tant és veritat per a la nostra vida com per als esdeveniments exteriors. Jo conec la meua edat, no tant per l'acumulació de records com per la data del meu naixement. La data del meu casament, del naixement dels meus fills, són punts de referència indispensables.

No tenim, doncs, més que un passat, però molts en funció de les activitats amb les quals estem compromesos. Acabo d'evocar el passat de la meua vida familiar, però hi ha també el meu passat professional marcat, aquest també, per zones de records a partir de fets remarcables, i també per dates. I per reconstituir la veritat del meu passat, he d'utilitzar les dates dels meus diferents passats, sense oblidar el passat històric, el front popular, la guerra, la meua captivitat, les dates que marquen la història del meu país i del món.

Finalment, l'edat té una gran importància en la nostra manera de viure el nostre passat. Hi ha un fet dominant: quant més grans ens fem més curts ens semblen els anys, per oposició al record que tenim de les durades de la nostra infància. Això te dues explicacions complementàries: Als seixanta anys, l'any viscut no és més que la seixantena de la nostra vida. Als deu anys, n'era la desena. Les proporcions han canviat. Però el que ha canviat sobretot és la diferència de les novetats dels fets viscuts. En la nostra infància sempre hi havia coses noves per a nosaltres, fets remarcables dels que en tenim records reals. A la vellesa, tot és sempre ja vist i la nostra memòria en guarda pocs records.

Tot això que acabem de dir tant del passat com del futur es refereix al nostre present, ja que el nostre present no és només presència al món, sinó que el nostre passat i el nostre futur només existeixen quan els evoquem en el present. Només hi ha un temps viscut, és aquest del present que ens pot permetre evocar tant el passat com el futur.

Així, hem construït el temps, i perquè nosaltres l'hem dominat, segons els mitjans que hem esmentat, tenim la impressió que el temps ens pertany, i la millor prova d'això la tenim en el nostre llenguatge. Parlem de guanyar temps, podem, fins i tot, donar el nostre temps, aquest temps que ens pertany perquè nosaltres l'hem fet.